

УДК 929:634.6(575.3)(091)

Коцур Р. В.,
магістр, ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький
державний педагогічний університет імені Григорія
Сковороди» (Україна, Переяслав–Хмельницький),
n170626@bigmir.net

**Питання субтропічного плідництва
у «таджицький» період науково–організаційної
та педагогічної діяльності професора
В. Ф. Ніколаєва (1889–1974)**

Нами шляхом застосування загальнонаукових та історичних методів та джерелознавчого аналізу зроблено спробу відтворення здобутків професора В. Ф. Ніколаєва з удосконалення субтропічного рослинництва у «таджицький період» (1946–1953) його творчої діяльності. На основі аналізу публікацій В. Ф. Ніколаєва встановлено, що у період діяльності вченого у Всесоюзному інституті сухих субтропіків підвищився його авторитет як фахівця–ботаніка субтропічної флори, зокрема плідництва. Результати його досліджень мали велике практичне значення і сприяли економічному розвитку країни. Праці вченого, присвячені вирішенню цієї проблеми, є високоінформативними, певною мірою актуальні і дотепер. Результати дослідження свідчать, що участь В. Ф. Ніколаєва в роботі над «Сільськогосподарською енциклопедією» підтверджує його авторитет як одного з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР.

Ключові слова: В. Ф. Ніколаєв, Всесоюзний інститут сухих субтропіків, субтропічне плідництво, Таджикища РСР, гваюла.

Більшість сучасних культурних лікарських, харчових, волокнистих, плодкових, технічних рослин в Україні – інтродуценти, тобто рослини, штучно переміщені за межі свого ареалу і успішно упродовжені в нові регіони. У фітоценозах Європи знайшли розповсюдження гірськокештан звичайний, батьківщиною якого є Африка; акація біла з Північної Америки; бузок з Південної Європи і Малої Азії; кедр атласький з Африки, евкаліпти з Австралії, а також акліматизовані на Чорноморському узбережжі чайне дерево, олійний тунг, бамбук, камфорний лавр, лимонник китайський, хурма східна, деякі види цитрусових, пальм тощо. На території України акліматизовано й введено в культуру багато рідкісних плодово–ягідних, вітамінних, лікарських, пряних, ароматичних та інших цінних рослин родів *Amygdalus L.*, *Berberis L.*, *Crataegus L.*, *Viburnum L.*, *Sambucus L.*, *Persica Mill.*, *Morus L.*, *Aronia Medik.*, *Actinidia Lindl.*, *Robinia L.*, *Sophora L.*, *Aesculus L.*, *Juglans L.*, *Juniperus L.*, *Ginkgo L.*, *Phytolaca L.*, *Lavandula L.*, *Rauwolfia L.*, *Helleborus L.*, *Paeonia L.*, *Aloë L.*, *Cynara L.*, *Mentha L.*, *Salvia L.*, *Echinacea Moench. та ін.* Саме тому багато вчених присвятили свої дослідження збагаченню вітчизняних рослинних і генетичних ресурсів шляхом інтродукції та акліматизації рослин. До таких фахівців належить знавець субтропічного рослинництва Валентин Федорович Ніколаєв (1889–1974). Серед найвагоміших здобутків В. Ф. Ніколаєва – збагачення науки визначними результатами з удосконалення субтропічних рослин, за що він отримав серед фахівців–ботаніків звання одного з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР. Діяльність вченого з цієї проблематики епізодично згадується у радянських виданнях. У праці «Каучуконосы СССР» М. М. Ільїн і П. А. Якимов зазначають, що В. Ф. Ніколаєв першим звернув увагу на значний поліморфізм гваюли й описав встановлені ним варієтети та форми [1, с. 124]. Академік М. І. Вавилов, який високо цінував вченого як знавця субтропічної флори, у праці «Проблеми происхождения географии, генетики, селекции

растений», характеризуючи діяльність Всесоюзного інституту рослинництва (ВИР) з інтродукції рослин для субтропіків, відмітив, що з деяких рослин (австралійські евкаліпти) завдяки інтродукційній роботі В. Ф. Ніколаєва залучено величезну видову різноманітність (150 видів) [2, с. 615]. У сучасних публікаціях діяльність вченого із субтропічного рослинництва згадується побіжно при висвітленні його біографії [3, с. 105; 4, с. 31]. Нами шляхом застосування загальнонаукових та історичних методів та джерелознавчого аналізу зроблено спробу відтворення здобутків професора В. Ф. Ніколаєва з удосконалення субтропічного рослинництва у «таджицький період» (1946–1953). Аналіз історіографічних напрацювань попередників вказує на ту обставину, що діяльність видатного вченого В. Ф. Ніколаєва з субтропічного рослинництва у «таджицький період» та аналіз його наукових праць з вирішення цієї проблеми все ще потребує додаткового дослідницького опрацювання. Саме тому це є метою даної роботи.

В. Ф. Ніколаєв, який народився у м. Слов'янськ Харківської губернії (нині Донецька область) у родині провізора, ще під час навчання у 1–й Харківській класичній гімназії захопився квітникарством, опановував «Естественную историю мировоззрения» Е. Геккеля, «Дарвінізм» А. Уоллеса, «Любовь к природе» В. Бельше, «Инстинкт и нравы насекомых» Ж. А. Фабра [5]. Зацікавленню субтропічним рослинництвом сприяло знайомство у 1908 р. з відомим ботаніком, знавцем флори Кавказу Ю. М. Вороновим під час канікул у околиці Тифлісу (нині м. Тбілісі, Грузія). Саме він запропонував В. Ф. Ніколаєву збирати для місцевого ботанічного саду гербарій вищих рослин та лишайників. У результаті кропіткої діяльності молодий науковець зібрав і передав установі понад 500 гербарних аркушів, за що й отримав подяку керівництва саду. Саме тоді сформулась у нього педантичність у дослідженнях та загартованість до тривалих екскурсій [3, с. 85].

Таке захоплення визначило подальший шлях – вступ до природничого відділення фізико–математичного факультету Імператорського Харківського університету (1909 р.), де працювали видатні вчені–ботаніки: В. І. Талієв – автор підручників з ботаніки та визначників рослин Європейської частини СРСР; В. М. Арнольдї – автор першого російського підручника з альгології; фізіолог і біохімік рослин В. К. Залеський; зоолог і палеонтолог П. П. Сушкін; геолог Д. М. Соболев; професор А. М. Краснов та ін. [6, арк. 1]. Поглиблював свої знання з ботаніки молодий науковець під час літніх практик (1909, 1912, 1914 рр.) у Полтавському природничо–історичному музеї (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського), яким завідував його брат Микола. Результати досліджень болотяних ґрунтів Полтавщини під час практик В. Ф. Ніколаєв виклав у дипломній роботі «Рослинність західної частини Полтавської губернії». За неї його удостоїли диплома 1–го ступеня. Роботу опублікували в Щорічнику Полтавського музею (1919 р.) під заголовками «Рослинність багнищ західної частини Полтавщини» та «Особистий опис річок і багнищ». Уже через два роки колекція торфів (614 зразків), зібрана в цей період В. Ф. Ніколаєвим, була розміщена в експозиції музею разом із гербарними зразками рослин, знайдених на торфовищах [7, с. 26–40].

Безпосереднє вивчення субтропічних рослин В. Ф. Ніколаєв розпочав під час роботи (1927–1938 рр.) в Сухумському субтропічному відділенні Всесоюзного інституту прикладної ботаніки і нових культур (ВІПБ і НК, згодом ВІР, нині Всеросійський інститут рослинництва імені М. І. Вавилова), куди він був переведений з Української дослідної станції ВІР за сімейними обставинами після звернення до М. І. Вавилова. За клопотанням академіка, ученого призначено на посаду старшого асистента й заступника директора відділення [3, с. 98].

Надаючи великого значення удосконаленню дикорослої та культурної флори Кавказу як центру формування низки культур, академік М. І. Вавилов долучив до цього й співробітників Сухумського відділення ВІПБ і НК, створеного в 1926 р. Зокрема В. Ф. Ніколаєв займався спостереженнями плодкових рослин Чечні, Інгушетії, Північної Осетії, Кабардино–Балкарії і напрацьовував матеріали для монографії, присвяченої кизилу [8]. Однак найбільше зусиль учений приклав для удосконалення вирощування стратегічної у той час культури, як каучуконосна гваюла (*Parthenium argentatum*) – багаторічний вічнозелений чагарник із родини айстрових. Разом з тим, учений працював з такими культурами як азиміна, акації, евкаліпти тощо [9; 10].

У результаті цієї роботи, за словами М. І. Вавилова, В. Ф. Ніколаєву вдалося отримати визнання як одного з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР [8, с. 242]. Сумлінна робота науковця була належним чином оцінена. У вересні 1934 р. В. Ф. Ніколаєва запрошено на посаду завідувача кафедри субтропічних технічних культур Сухумського інституту субтропічних культур. 1 липня 1936 р. йому присуджено науковий ступінь кандидата біологічних наук, а згодом – присвоєно звання професора.

У 1946 р. давній знайомий В. Ф. Ніколаєва за спільною роботою в Сухумі, у майбутньому відомий учений, академік АН Таджикиської РСР та АН Білорусі М. В. Смольський, який у той час очолював Всесоюзний інститут сухих субтропіків, запросив дослідника як професійного знавця субтропічних рослин до їх вивчення в умовах цієї середньоазійської країни, де згаданий інститут у 1945 р. розгортав наукову роботу. У цій установі В. Ф. Ніколаєв обійняв посаду заступника директора з наукової роботи та продовжив роботу з гваюлою [4, с. 31]. Стан вирощування цієї рослини в даному регіоні учений досліджував ще в Сухумі, оскільки Таджикиська РСР (Душанбе) разом з такими регіонами як Кримська РСР (Ялта–Нікітський Ботанічний Сад), Українська РСР (Харків, Київ, Асканія Нова), Північно–Кавказький Край (Відділення Інституту прикладної ботаніки в Отрадї Кубанській), Чорноморський район (Сочі), Дагестанська РСР (Дагестанська дослідна станція, Дербент). Азербайджанська РСР (Баку, Ганджа, Ленкоран), Грузинська РСР (Тифліс), Абхазька РСР (Сухумі, Новий Афон), Туркменська РСР (Ашхабад, Кара–Кала і багато дрібних пунктів), Узбекиська РСР (Самарканд, Ташкент і ін. пункти), Казахстан (Джетису, Іссик–Куль, Фрунзе), Фергана входила до переліку районів, де в 1925–1929 рр. було здійснено посіви гваюли. Але найбільш підходящим районом як за кліматичними умовами, так і за запасами вільних коней були, за спостереженнями В. Ф. Ніколаєва, Середня Азія в південних своїх частинах і деякі райони

Північного Кавказу (Дагестан) і Закавказзя (Вірменія, Азербайджан) [10].

За результатами багаторічних досліджень як в Сухумі, так і в Душанбе, В. Ф. Ніколаєв дав оцінку значення гваюли як каучуконосної рослини, визначив райони її природного зростання, поширення і систематику роду *Parthenium*, зробив її ботанічний опис (висота і форма куща, коренева система, галуження стебла, листові органи, цвітіння рослини), розкрив біотипи гваюли, висвітлив вихідний матеріал і роботу з ним, яку здійснювали в установах СРСР. В. Ф. Ніколаєв перший звернув увагу на великий поліморфізм гваюли, описавши встановлені ним шість різновидів та дві її форми, які мають певну кількість константних ознак: *v. marioloides mihi*, *v. angustifolium mihi*, *v. longifolium mihi*, *v. brevifolium mihi*, *v. latifolium mihi*, *v. dissectum mihi*, *v. deltoideum mihi*, *v. gracile mihi* [10]. На підставі цієї роботи дослідник склав власну класифікацію, яка й до сьогодні не зазнала змін. Виділені в ній форми в подальшому використовували для створення нових сортів [3, с. 102].

Таджикистан цікавив ученого і як регіон вирощування рослин, що містять дубильні речовини. Вирішуючи проблему пошуку рослин для акліматизації, що містять найбільш важливі дубителі (квебрахо, мімоза, міроболана, мангрові, валонея, диви–диви, канетра, ввакаліпт і ін.), В. Ф. Ніколаєв зауважив, що всі вони південного походження. Ці рослини надзвичайно багаті дубильними речовинами (від 30 до 50%). Завдяки цьому вони витісняють з ринків дубильні матеріали, одержувані від інших рослин, з меншим вмістом дубильних речовин. Вчений підкреслював, що великий вміст дубильних речовин, висока якість їх і легкість культури послужила причиною того, що на той час вся увага була звернена на розведення тільки небагатьох із зазначених рослин, в першу чергу мімози, евкаліпту і канегри. У кліматичних умовах СРСР всі ці рослини можуть розводитися в найпівденніших районах, біля берегів Чорного і Каспійського морів і частково в південних частинах Середньої Азії (південні схили Конет–Дага в Туркменістані, Таджикистан, Фергана). В. Ф. Ніколаєв зазначав, що, незважаючи на обмеженість території можливої культури, розведення цих рослин може мати дуже велике економічне значення, їх продукти можуть звільнити країну від необхідності ввозити дубителі з–за кордону [11, с. 589–597].

Велику роль він відіграв у методичному обґрунтуванні дослідів із технології траншейного вирощування цитрусових, зокрема лимонів, а також у практичному впровадженні набутих результатів. Після прийняття постанови Ради Міністрів СРСР «Про план закладки цитрусових, евкаліпта та інших субтропічних культур в нових районах їх поширення на 1949–1950 рр.», В. Ф. Ніколаєв долучився до втілення цього задуму в життя, зокрема у колгоспах, радгоспах і на присадибних ділянках Таджикистану, де навесні 1949 р. було висаджено десятки тисяч цих рослин, привезених з Грузії.

Вже після тримісячного періоду приживання рослин, вчений зробив низку висновків про поведінку їх в Таджикистані і вказав ті агротехнічні прийоми, які забезпечують хороший розвиток рослин, їх нормальний ріст і своєчасний вступ у плодоношення. Ці результати В. Ф. Ніколаєв опублікував у виданні «Сельское хозяй-

ство Таджикистану». Він зауважив, що рослини при транспортуванні ослабли і потребували особливого догляду. Ще одним негативним фактором була лужність ґрунтів Таджикистану, що ускладнює укорінення рослин цитрусових, прищеплених у Грузії. Крім того, для цих рослин є несприятливі дуже високі температури (40–45°C) і сухість повітря. В. Ф. Ніколаєв у статті наводить необхідні агротехнічні прийоми, які мають зменшити вплив зазначених факторів на вирощування цитрусових у господарствах, забезпечать добре збереження рослин і відхід їх на зимівлю в зміцнілому стані, щоб навесні наступного року почати нормальний розвиток і закладання крони, яка буде нести урожай. Особливу увагу він приділяв правильному облаштуванню траншей, в яких висаджено цитрусові (побілка стін траншей вапном для відбиття сонячних променів, зведення дувальних стінок (бортів) з глини, цегли, шлакобетону тощо) [12, с. 26–28].

Крім планової наукової діяльності, В. Ф. Ніколаєв ініціював вивчення декоративних дикорослих рослин, які завжди були його захопленням. Він був ініціатором їх дослідження в долинах річок Вахш і Варзоб, для чого організував виїзди в гори, збирання, а згодом і культивування цих рослин, надто таких унікальних та рідкісних, як види роду Островскія. Ці рослини (лат. *Ostrowskia*) – монотипний рід дводольних родини дзвоників (*Campanulaceae*), що виділено німецько-російським ботаніком Е. Л. Регелем в 1884 р. Рід включає вид Островскія чудова або Островскія велична (лат. *Ostrowskia magnifica* Regel) – середньоазійський релікт, який зростає серед чагарників на лісових і гірських ділянках. Ця рослина вважається рідкісним видом, занесена до Червоної книги Казахстану, Таджикистану і Узбекистану, а раніше включалася також у Червону книгу СРСР [13, с. 79–81]. Дослідження ареалу зростання цього виду, до яких долучився В. Ф. Ніколаєв, дали змогу розробити заходи з його охорони і зробити його оцінку як каучуконосної рослини.

Сумлінно працюючи, В. Ф. Ніколаєв набув авторитету у фахових колах, що підтверджується його залученням до роботи над третім виданням «Сільськогосподарської енциклопедії» саме з питань субтропічного рослинництва. «Сільськогосподарська енциклопедія» – спеціалізована енциклопедія, опублікована в СРСР. Третью видання передували перше (головний редактор Мілютін В. П., опубліковано 4 томи упродовж 1931–1934 рр.) та друге (головний редактор першого тому Мілютін В. П., наступних – академік Вільямс В. Р., вийшло теж 4 томи упродовж 1936–1939 рр.). Третє видання опубліковано у 5 томах державним видавництвом сільськогосподарської літератури у 1949–1956 рр. під редакцією доктора економічних наук І. О. Бенедиктова (1902–1983) – радянського державного діяча, який більше двадцяти років (з 1937 по 1959 рр.) займав ключові посади в керівництві сільським господарством країни (переважно, в ранзі наркома або міністра). Енциклопедія містить статті, що охоплюють питання землеробства, плідництва, ґрунтознавства, лісівництва, агрохімії, ботаніки, генетики, розведення сільськогосподарських тварин, рибного господарства, ветеринарії та ін. Особлива увага приділяється питанням техніки сільського господарства, електрифікації та хімізації. Автори дають детальний опис сільськогосподарських

машин і галузевого машинобудування. Енциклопедія розрахована на працівників рад, колгоспів, радгоспів, господарських об'єднань, кооперацій, профспілок і студентів сільськогосподарських вузів. За цей період обсяг томів третього видання був такий: Т.1: А–Е (1949 р.) – 620 с.; Т.2: Ж–К (1951 р.) – 624 с.; Т.3: Л–П (1953 р.) – 613 с.; Т.4: П–С (1955 р.) – 669 с.; Т.5: Т–Я (1956 р.) – 663 с.

Для першого тому (1949 р.) В. Ф. Ніколаєв підготував розгорнуту статтю «Акація» з ілюстраціями, де ним описано біологічні особливості так званої справжньої акації (*Acacia Willd.*), альбіції (*Albizia Durazz.*), карагани (жовтої акації (*Caragana Lam.*)), робінії (*Robinia L.*), наведено види, які ростуть в СРСР, їх використання [14, с. 216–217]. У другому томі (1951 р.) ученим опубліковано ілюстровану статтю «Инжир» (*Ficus carica L.*), у якій зазначено опис рослини, ареали в СРСР, особливості розмноження, урожайність та хімічний склад плодів, агротехніку вирощування, найпоширеніші сорти та найнебезпечніші шкідники рослини [15, с. 114–115]. У четвертому томі (1955 р.) В. Ф. Ніколаєвим подано статтю «Сахарный тростник» (*Saccharum L.*), де вказано біологічні характеристики і поширення диких видів, використання, особливості розмноження, урожайність і величину посівної площі цієї культури у світі, агротехніку вирощування в СРСР, шкідники рослини і методи боротьби з ними. Разом з тим, автор описує досліди, які проводилися у 1930–х рр. із запровадження культури в СРСР. Результатами цих досліджень є встановлення можливості вирощування скоростиглих гібридних форм на поливних землях в районах, що прилягають до м. Сталінабаду, Кулябської (нині – Хатлонська) області Таджикиської РСР, і Сухандар'їнської області (вілояту) Узбецької РСР. Основне призначення культури тростини в СРСР на той час було отримання вітчизняного натурального рому і тростинного цукру, необхідного для виробництва радянського шампанського [16, с. 383–384]. Таким чином, статті В. Ф. Ніколаєва у «Сільськогосподарській енциклопедії» допомагають відтворити ретроспективу наукових досліджень субтропічної флори та її використання у вітчизняному народному господарстві.

Науково-дослідну та організаційну діяльність учений поєднував з педагогічною. Його запросили викладати курс «Дарвінізм» у Таджикиському державному університеті (нині Таджикиський національний університет). Працюючи в цих установах, В. Ф. Ніколаєв зарекомендував себе як висококласний фахівець, талановитий адміністратор і чудовий лектор [4, с. 31].

Саме в таджицький період життя учений захопився збиранням колекції гладіолусів. Згодом, коли В. Ф. Ніколаєв переїхав до Умані (1954 р.), це зацікавлення переросло в його головне хобі. Він не тільки ретельно вивчав їхню біологію та сортову агротехніку, а й розпочав селекцію. Таке захоплення дало йому змогу стати одним з головних та найавторитетніших знавців цієї декоративної культури в колишньому Радянському Союзі. Ним створено понад 20 сортів гладіолусів [17, с. 107–131].

Таким чином, можна стверджувати, що у період діяльності В. Ф. Ніколаєва у Всесоюзному інституті сухих субтропиків підвищився його авторитет як фахівця-ботаніка субтропічної флори, зокрема плідництва. Результати його досліджень мали велике

практичне значення і сприяли економічному розвитку країни. Праці вченого, присвячені вирішенню цієї проблеми, є високоінформативними, певною мірою актуальні і дотепер. Участь В. Ф. Ніколаєва в роботі над «Сільськогосподарською енциклопедією» підтверджує його авторитет як одного з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР.

Список використаних джерел

1. Ильин М. М. Каучуконосы СССР / М. М. Ильин, П. А. Якимов // Растительное сырье СССР. Т.1: Технические растения. – М.–Л.: Изд. АН СССР, 1950. – С.61–142.
2. Вавилов Н. И. Проблемы происхождения географии, генетики, селекции растений; избр. тр. в 5–ти тт. / Н. И. Вавилов. – М.–Л.: Наука, 1965. – 787 с.
3. Самородов В. М. Людина великої ерудиції / В. М. Самородов, С. Л. Кигим // Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.). – Полтава: Дивосвіт, 2016. – С.83–133.
4. Николаев Валентин Федорович (1889–1974): биобібліогр. покажч. наук. пр. за 1915–1993 рр. / НААН, ННСГБ, ПДАА, ПКМ ім. В. Кричевського, УНУС; уклад. В. М. Самородов, С. Л. Кигим, В. А. Вергунов, С. В. Нижник; наук. ред. В. А. Вергунов. – Полтава: Дивосвіт, 2017. – 472 с. + 12 с. вкл. (Сер. «Биобібліографія вчених-аграріїв України»; кн.68).
5. Николаев В. Ф. Из истории Полтавского краеведческого музея. Воспоминания / В. Ф. Николаев. – Полтава, 1991. – 45 с.
6. Особова справа методолога ГПО Николаєва В. Ф. // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.3. – Спр.969.
7. Вергунов В. А. Культура боліт на Полтавщині: становлення та розвиток у світлі творчої спадщини П. В. Спесивцева / В. А. Вергунов; НААН, Нац. наук. с.–г. б.–ка, Ін–т іст. аграр. науки, освіти та техніки, Полтавський обл. краєзнавч. музей ім. В. Кричевського. – К., 2016. – 160 с. – (Історико–бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії», кн.92).
8. Николаев В. Ф. «Не боги горшки обжигают» / В. Ф. Николаев // Николай Иванович Вавилов; очерки, воспоминания, материалы. – М.: Наука, 1987. – С.238–245.
9. Николаев В. Ф. Использование и разведение эвкалиптов / В. Ф. Николаев. – Сухум, 1933. – 15 с.
10. Николаев В. Ф. К морфологии и систематике каучуконосного растения – гуаюла / В. Ф. Николаев // Тр. по прикл. ботан. генет. и селекц. 1929. – Т. XXII, Вып.4. – С.209–276.
11. Николаев В. Ф. Успехи культуры новых южных дубителей Достижения и перспективы в области прикладной ботаники, генетики и селекции / В. Ф. Николаев; Всесоюзный и–т прикладной ботаники и новых культур при СНК СССР, Государственный институт опытной агрономии НКЗ РСФСР. – Л.: Изд. Всесоюзного и–та прикладной ботаники и новых культур при СНК СССР и Государственного института опытной агрономии НКЗ РСФСР, 1929. – С.589–597.
12. Николаев В. Ф. Летний уход за цитрусовыми при траншейной культуре в Таджикистане / В. Ф. Николаев // Сельское хозяйство Таджикистана. – 1949. – №4. – С.26–28.
13. Федченко Б. А. Новые данные об Островских / Б. А. Федченко // Известия Таджикостанской базы Академии наук СССР: Ботаника. 1933. – В.1. – С.79–81.
14. Николаев В. Ф. Акация / В. Ф. Николаев // Сельскохозяйственная энциклопедия. – М.: Гос. изд. с.–х. л.–ры, 1951. – Т.2. – С.216–217.
15. Николаев В. Ф. Инжир / В. Ф. Николаев // Сельскохозяйственная энциклопедия. – М.: Гос. изд. с.–х. л.–ры, 1949. – Т.1. – С.114–115.
16. Николаев В. Ф. Сахарный тростник / В. Ф. Николаев // Сельскохозяйственная энциклопедия. – М.: Гос. Изд. с.х. л.–ры, 1955. – Т.4. – С.383–384.
17. Шкільний К. С. Гладіолуси / К. С. Шкільний. – Львів: Камінар, 1973. – 160 с.

References

1. Il'in M. M. Kauchukonosy SSSR / M. M. Il'in, P. A. Jakimov // Rastitel'noe syr'e SSSR. T.1: Tehnicheskie rastenija. – M.–L.: Izd. AN SSSR, 1950. – S.61–142.

2. Vavilov N. I. Problemy proishozhdenija geografii, genetiki, selekcii rastenij; izbr. tr. v 5–ti tt. / N. I. Vavilov. – M.–L.: Nauka, 1965. – 787 s.
3. Samorodov V. M. Ljudyna velykoi' erudicii' / V. M. Samorodov, S. L. Kygym // Postati pryrodoznavstva ta muzejnictva Poltavshhyny (XIX–XX st.). – Poltava: Dyvosvit, 2016. – S.83–133.
4. Nikolajev Valentyn Fedorovyh (1889–1974): biobibliogr. pokazhch. nauk. pr. za 1915–1993 rr. / NAAN, NNSGB, PDAA, PKM im. V. Krychevs'kogo, UNUS; uklad. V. M. Samorodov, S. L. Kygym, V. A. Vergunov, S. V. Nyzhnyk; nauk. red. V. A. Vergunov. – Poltava: Dyvosvit, 2017. – 472 s. + 12 s. vkl. (Ser. «Biobibliografija vchenyh-agrarii'v Ukrainy»; kn.68).
5. Nikolaev V. F. Iz istorii Poltavskogo kraevedcheskogo muzeja. Vospominanija / V. F. Nikolaev. – Poltava, 1991. – 45 s.
6. Osobova sprava metodologa GPO Nikolajeva V. F. // CDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.3. – Spr.969.
7. Vergunov V. A. Kul'tura bolit na Poltavshhyni: stanovlennja ta rozvytok u svitli tvorchoi' spadshhyny P. V. Spesyvceva / V. A. Vergunov; NAAN, Nac. nauk. s.–g. b.–ka, In–t ist. agrar. nauky, osvity ta tehniky, Poltavsk'kyj obl. krajeznavch. muzej im. V. Krychevs'kogo. – K., 2016. – 160 s. – (Istoryko–bibliografichna serija «Agrarna nauka Ukrainy v osobah, dokumentah, bibliografii'», kn.92).
8. Nikolaev V. F. «Ne bogi gorshki obzhigajut» / V. F. Nikolaev // Nikolaj Ivanovich Vavilov; ocherki, vospominanija, materialy. – M.: Nauka, 1987. – S.238–245.
9. Nikolaev V. F. Ispol'zovanie i razvedenie jevkaliptov / V. F. Nikolaev. – Suhum, 1933. – 15 s.
10. Nikolaev V. F. K morfologii i sistematike kauchukonosnogo rastenija – guajula / V. F. Nikolaev // Tr. po prikl. botan. genet. i selekc. 1929. – T. XXII, Vyp.4. – S.209–276.
11. Nikolaev V. F. Uspеhi kul'tury novyh juzhnyh dubitelej Dostizhenija i perspektivy v oblasti prikladnoj botaniki, genetiki i selekcii / V. F. Nikolaev; Vsesojuznyj i–t prikladnoj botaniki i novyh kul'tur pri SNK SSSR, Gosudarstvennyj institut opytnoj agronomii NKZ RSFSR. – L.: Izd. Vsesojuznogo i–ta prikladnoj botaniki i novyh kul'tur pri SNK SSSR i Gosudarstvennogo instituta opytnoj agronomii NKZ RSFSR, 1929. – S.589–597.
12. Nikolaev V. F. Letnij uhod za citrusovymi pri transhejnoj kul'ture v Tadzhikestane / V. F. Nikolaev // Sel'skoe hozjajstvo Tadzhikestana. – 1949. – №4. – S.26–28.
13. Fedchenko B. A. Novye dannye ob Ostrovskii / B. A. Fedchenko // Izvestija Tadzhikestanskoj bazy Akademii nauk SSSR: Botanika. 1933. – V.1. – S.79–81.
14. Nikolaev V. F. Akacija / V. F. Nikolaev // Sel'skohozjajstvennaja jenciklopedija. – M.: Gos. izd. s.–h. l.–ry, 1951. – T.2. – S.216–217.
15. Nikolaev V. F. Inzhir / V. F. Nikolaev // Sel'skohozjajstvennaja jenciklopedija. – M.: Gos. izd. s.–h. l.–ry, 1949. – T.1. – S.114–115.
16. Nikolaev V. F. Saharnyj trostnik / V. F. Nikolaev // Sel'skohozjajstvennaja jenciklopedija. – M.: Gos. Izd. s.h. l.–ry, 1955. – T.4. – S.383–384.
17. Shkil'nyj K. S. Gladiolusy / K. S. Shkil'nyj. – L'viv: Kamenjar, 1973. – 160 s.

Kotsur R. V., master's degree of SHEE «Perejaslav–Khmelnitskiy Gregory Skovoroda State Pedagogical University» (Ukraine, Perejaslav–Khmelnitskiy), n170626@bigmir.net

The issue of subtropical horticulture in the «Tajik» period of scientific–organizational and pedagogical activities of professor V. F. Nikolaev (1889–1974)

By the application of general scientific and historical methods, as well as source analysis, we attempted analyze the achievements of the Professor V. F. Nikolaev on improvement of subtropical plant–growing during the «Tajik» period (1946–1953). On the basis of the analysis of V. F. Nikolaev's publications it was concluded that it can be stated that in the period of his work for the all–Union Institute of Dry Subtropics, it has been increased his credibility as a specialist–botanist of subtropical flora, in particular horticulture. The results of his research were of great practical value and contributed to the economic development of the country. The works of the scientist devoted to the solution of this problem are highly informative and to a certain extent relevant up to date. Results of the study show that part of V. F. Nikolaev in working on «Agricultural encyclopedia» confirms his reputation as one of the best connoisseurs of subtropical crops in the former USSR.

Keywords: V. F. Nikolaev, all–Union Institute of Dry Subtropics, subtropical horticulture, Tajik SSR, guayule.

* * *